

HOLLAND

35e jaargang * 2003

Archeologische Kroniek

dat door de stalen spoelbak stroomde. Het bijvlak is herhaaldelijk uitgehamerd en de sporen van het hameren zijn nog zichtbaar. De snede waaiert breed uit en is vrij bot, met name aan de linkerkzijde. Bij de hiel zijn aan weerszijden, in het midden van de bijl, twee opstaande ribben zichtbaar. Dergelijke ribben zijn kenmerkend voor Engelse bijlen. De bijl uit Valkenburg vertoont overeenkomsten met een bijl uit Epe van het type Oxford (Butler & Steegstra 1997/1998).

Leiden, Rijksmuseum van Oudheden, Leo Verhart

Vlaardingen * Buizengat – Galeiwerf | De oudste inrichting van het oostelijk deel van de Havenstraat werd op de locatie van ‘De Galeiwerf’ aangetroffen. Het betrof een inham die aan het einde van de 16de eeuw haaks op de haven is aangelegd. De zuidzijde van deze inham werd begrensd door een circa 5 m brede en 70 cm hoge aarden dam. Deze was aan de binnenzijde van de inham beschoeid met kromme, aangepunte stammen van elzenhout die op enige afstand van elkaar stonden. Aan de kop van de dam, aan de zijde van de Havenstraat, zijn de resten van een steiger aangetroffen. Deze bestond uit dikke rechtopstaande palen die afgedekt waren met forse dikke houten platen zodat er een loopgelegenheid langs de inham was gecreëerd. De noordzijde van de inham kon niet worden onderzocht. Gezien de datering, op archeologische gronden, aan het einde van de 16de eeuw en gezien de locatie, is dit zeer waarschijnlijk de inham waar Dammes Leendertszn. Kleijwerff in 1598 in opdracht van de Staten van Holland de eerste galei van Nederland bouwde. Aan het begin van de 17de eeuw werd het terrein opnieuw ingericht. Parallel aan de haven werd een sleephelling aangelegd, die vermoedelijk te identificeren is met het in 1641 genoemde ‘dock ofte syhelling’. De helling was herkenbaar aan een dikke laag puin die in de richting van het water naar beneden helde. Mogelijk was deze puinlaag afgedekt met een houten beplating. Restanten daarvan zijn echter niet aangetroffen.

Opvallend is dat er op de werf nauwelijks gereedschap is gevonden. Dit kan erop wijzen dat het gereedschap eigendom was van de timmerlieden zelf, waardoor ze zuiniger met het materiaal omsprongen dan als het van de werfbaas zou zijn. Vermeldenswaard is de vondst van een 17de-eeuwse tinnen (wond?-)spuit uit de sliblaag die op de bodem van de helling lag.

Direct langs de Havenstraat werden de funderingen aangetroffen van 17de-eeuwse en latere huizen met waterputten op de achtererven die direct aan de scheepswerf grensden. Voor Vlaardingse begrippen is de vondst van een beerput met veel materiaal uit de tweede helft van de 17de eeuw en begin van de 18de eeuw bijzonder te noemen. Het totale aantal in Vlaardingen aangetroffen beerputten (vijf) is namelijk in vergelijking tot andere Hollandse steden zeer laag. Een andere bijzondere vondst betrof een 17de-eeuwse kaapstander (een staande hou-

Afb. 67. Vlaardingen * Buizengat – Galeiwerf. Kaapstaander uit de 17de eeuw, hergebruikt als funderingspaal (foto: VLAK, E. van der Linden).

ten spil, gebruikt voor het verslepen van zware lasten) die hergebruikt is als funderingspaal (afb. 67). Een dergelijke vondst was nog niet eerder in Nederland gedaan. Zelfs bij scheepsarcheologisch onderzoek worden ze niet aangetroffen, doordat de kaapstanders bovendecks stonden en dus door erosie zijn verdwenen of zwaar zijn aangetast. Evenals op de locatie Van Noort kon ook hier de theorie dat de ‘Oude Haven’ tot in de tweede helft van de 15de eeuw meer naar het westen lag (dus ter hoogte van de Havenstraat), niet worden bevestigd, maar ook niet met zekerheid worden ontkracht (Eijskoot & De Ridder, in voorbereiding).

Gemeente Vlaardingen, Vlaardings Archeologisch Kantoor (VLAK), T. de Ridder

Vlaardingen * Buizengat – Van Noort | Volgens historische bronnen zou hier de werf van de scheepsbouwer Van Noort hebben gelegen, die van 1557 tot 1623 in bedrijf was. Het archeologisch onderzoek leverde echter geen restanten op die met een scheepswerf in verband gebracht konden worden. Mogelijk lag de scheepswerf toch elders (meer naar het zuiden?). Ook is het mogelijk dat het om een scheepswerf ging waar alleen nieuwe schepen gebouwd werden. Zo’n werf bestond uit een mobiele helling van losse platen hout waarop het schip gebouwd werd. Een dergelijke helling laat in de bodem geen sporen na.

Wel werden op het terrein resten aangetroffen van 17de-eeuwse en latere bouwsels, waarvan de belangrijkste hieronder besproken worden. Eén 17de-eeuws huis bleek gefundeerd te zijn op onderdelen van een roer. In een ander 17de-eeuws huis werd een kelder aange-

Afb. 68. Vlaardingen * Buizengat – Van Noort. Een 17de-eeuwse scheepspomp was hergebruikt als afwateringsgoot van een kelder en mondde uit in een waterput (foto: VLAK, P. de Boer).

troffen met een bijzondere afwateringsconstructie (afb. 68). Onder de vloer van de kelder kwam langs de wand een kleine goot aan het licht. Deze eindigde in de hoek van de kelder, waar zich een loden plaat bevond die een gat in de muur afdichtte. Aan de andere zijde van de muur bevond zich een steeg, waar de afwateringsconstructie werd vervolgd door een uitgeholde boom (een hergebruikte 17de-eeuwse scheepspomp) die in een waterput eindigde. Deze constructie zal voor het droog houden van de kelder gediend hebben. Evenals op de locatie 'Galeiwerf' kon ook hier de theorie dat de 'Oude Haven' tot in de tweede helft van de 15de eeuw meer naar het westen lag, dus ter hoogte van de Havenstraat, niet worden bevestigd, maar ook niet worden ontkracht. Wel werden op de locatie tot op de maximale ontgraven diepte (circa 5 m onder het maaiveld) lagen aangetroffen waarin zich enkele scherven en brokjes onafgerond puin bevonden. Dit laatste doet vermoeden dat er hier sprake is van een ophogingslaag. Als het om natuurlijke afzettingen zou gaan, zou het materiaal zijn afgerond. Oude havenlagen werden echter niet ontdekt. Deze zouden dan dieper dan 5 m moeten liggen (Torremans & De Ridder, in voorbereiding).

Gemeente Vlaardingen, Vlaardings Archeologisch Kantoor (VLAK), T. de Ridder

Vlaardingen * Freegolfterrein | Begin 2002 werd gestart met de uitbreiding van het Freegolfterrein in Midden-Delfland, waarbij sloten werden gegraven. Deze werkzaamheden werden archeologisch begeleid (afb. 69), hetgeen resulteerde in een vindplaats van de Vlaardingencultuur, gelegen op een Calais-IV kreek. Het betrof enkele stukjes aardewerk en een pijlspitsje. Gezien de beperkte omvang en het geringe aantal vondsten, gaat het om een activiteitszone die buiten de nederzetting was gelegen. Daarnaast werd nog een vindplaats uit de midden- of late ijzertijd aangetroffen. Het betrof een vondstlaag in de top van het veraaide Hollandveen. Daarin werd tevens een dikke aslaag aangetroffen, hetgeen sterk deed denken aan een haard. Sporen van een eventuele boerderij werden evenwel niet gevonden (Eijskoot & De Ridder, in voorbereiding).

Gemeente Vlaardingen, Vlaardings Archeologisch Kantoor (VLAK), T. de Ridder

Afb. 69. Vlaardingen * Freegolfterrein. Archeologische begeleidingswerkzaamheden bij de uitbreiding van de Freegolf (foto: VLAK, J. van den Berg).

Vlaardingen * Gat in de Markt – Marktzijde | Dit onderzoek (mede mogelijk gemaakt door een subsidie van de Provincie Zuid-Holland) werd in 2001 gestart en in de eerste maanden van 2002 gecontinueerd. Het meest interessante deel van het onderzoek kwam aan het licht in de opgravingsput die zich aan de Marktzijde bevond. Daar werd juist de rand van een middeleeuwse begraafplaats aangesneden. Binnen een ruimte van circa 5 x 5 m werden tenminste 49 begravingen aangetroffen die in verschillende niveaus boven elkaar lagen. De begraafplaats werd aan de top doorsneden door een grote ingraving met een humeuze vulling, vermoedelijk een gracht, waarvan de aanleg in de eerste helft van de 13de eeuw ligt. Dit is tevens de uiterste einddatum van dit deel van de begraafplaats. Een viertal grafkisten uit de onderste niveaus kon aan de hand van dendrochronologisch onderzoek worden gedateerd. De oudste kist kan worden gedateerd na 1016 + 6 na Chr. Het betreft secundair gebruikt hout, zodat de eigenlijke begraving mogelijk enkele tientallen jaren later heeft plaatsgevonden. Van drie andere graven kon van het kistmateriaal de volgende data worden bepaald: voorjaar 1044, circa 1043 en najaar/winter 1045/6. Opvallend is dat de data zeer dicht bijeen liggen. Aanvullend dendrochronologisch onderzoek moet duidelijk maken of dit berust op toeval of dat dit deel van de begraafplaats in zeer korte tijd is ‘opgevuld’. Zowel het botmateriaal, het houtmateriaal van de kisten als het stro waarmee de lichamen waren afgedekt, verkeerden nog in uitstekende staat. Vijf kisten zijn door het conserveringsbedrijf Archeoplan uit Delft integraal gelicht en geconserveerd met het oog op latere expositie. Het gaat om vier kindergraven en een boomstamkist (afb. 70 en 71). Er werd begraven in een kuil met een bekleding van houten planken, in echte kisten met lattenbodems en in boomstamkisten. Een deel van het kistmateriaal blijkt te bestaan uit hergebruikt hout, waarvan tenminste een deel scheepshout is. Dit blijkt uit bijvoorbeeld breeuwsel (haar) dat tussen de planken is aangetroffen (Vredenburg & de Ridder, in voorbereiding).

Afb. 70. Vlaardingen * Gat in de Markt – Marktzijde. Kindergraf uit de 11de-12de eeuw, afgedekt met stro (foto: VLAKE, T. de Ridder).

Afb. 71. Vlaardingen * Gat in de Markt – Marktzijde. Complete boomstamkist met deksel uit 11de-12de eeuw (foto: VLAK, M. Defilet).

Onder de begraafplaats ligt een kleilaag, die gezien de stratigrafie ouder is dan dit deel van de begraafplaats en derhalve ouder dan het midden van de 11de eeuw. Uit deze laag kwamen enige middeleeuwse scherven (vermoedelijk van Pingsdorf-aardewerk) aan het licht. Dit materiaal moet nog nader geanalyseerd worden, zodat deze determinatie nog onder voorbehoud is. Indien deze correct is, moet dit kleidek in de 10de of aan het begin van de 11de eeuw zijn afgezet. Een kleidek in deze periode was in Vlaardingen nog niet eerder aangetoond. Mogelijk is er een verband met de historisch bekende overstroming uit 1014. Het onderzoek werpt nieuw licht op de ligging van de vroegmiddeleeuwse nederzetting. Historische bronnen en archeologische onderzoekers hebben geopperd dat het vroegmiddeleeuwse Vlaardingen gedeeltelijk of zelfs geheel in de golven van de Maas zou zijn verdwenen. Aan de zuidzijde van de terp zijn bij eerdere onderzoeken, en ook bij het onderhavige onderzoek, wel verspoelde resten aangetroffen, maar het merendeel betreft 14de-15de-eeuws materiaal, met slechts een enkele scherf ertussen die op zijn vroegst in de 12de of 11de eeuw te dateren is. Ook van een grote verspoeling van de middeleeuwse begraafplaats kan geen sprake zijn. De rand van de begraafplaats was namelijk duidelijk gemarkeerd door brede sloten (men zou zelfs van grachten kunnen spreken) en vlechtwerk. Op basis van de huidige gegevens kan dan ook een nieuw model voor het (vroeg)middeleeuwse Vlaardingen worden gepostuleerd. De vroegmiddeleeuwse nederzetting lag niet ten zuiden van de kerk, ook niet rondom de kerk, maar ten noorden ervan en gaat schuil onder een metersdik ophogingspakket (De Ridder 2002).

Gemeente Vlaardingen, Vlaardings Archeologisch Kantoor (VLAK), T. de Ridder

Vlaardingen * Vergulde Hand | In het plangebied Vergulde Hand is door het archeologisch bureau RAAP booronderzoek verricht in het westelijk deel en het oostelijk deel van het plangebied. Hiervan was het westelijk plangebied, dat ongeveer 25 ha in omvang is, het grootst. Uit het onderzoek blijkt dat het westelijk plangebied doorsneden wordt door geulen uit diverse perioden: Calais-IV, Duinkerke O, I en III. De latere geulen hebben zich doorgaans in oudere geulen ingesneden. Buiten de geulen, met name in het noordelijk deel, was de top van het Hollandveen veraard en niet aangetast door bewoning. Zowel de stroomruggen als de top-laag van het veraarde veen hebben een hoge tot zeer hoge kans op het aantreffen van archeologische waarden. Er zal in 2003 een proefsleufonderzoek plaatsvinden (Deunhouwer 2003).

Gemeente Vlaardingen, Vlaardings Archeologisch Kantoor (VLAK), T. de Ridder

Vlaardingen * Vijfsluizen | Vanwege de aanleg van een afrit van de Rijksweg A4 op de locatie Vijfsluizen werd op de genoemde locatie in de eerste helft van 2002 archeologisch onderzoek verricht. Op de locatie werden de resten van een terp aangetroffen die in de 12de eeuw is opgeworpen op een oude fossiele kreekrug. Daarop werden sporen ontdekt uit de Romeinse tijd: houten paaltjes, greppels en nederzettingsafval. Bijzonder was een steigerachtige constructie uit de Romeinse tijd die aan de oeverzijde van de kreek werd ontdekt (afb. 72). Langs de oever lagen pal naast elkaar horizontale, circa 1 m lange stammetjes. De constructie werd

Afb. 72. Vlaardingen * Vijfsluizen. Steiger uit de 2de eeuw na Chr. Midden boven zijn de parallelle houten balkjes van de steiger zichtbaar. Deze lag langs een kreek (rechtsonder herkenbaar als een donkerbruine verkleuring). Links wordt deze doorsneden door een middeleeuwse greppel (foto: VLAK, D. Olthof).

aan de waterzijde ten dele beschoeid met paaltjes. Aan de oeverzijde was de walkant enigszins verhoogd, wat wijst op een kade-achtige constructie. Uit de kreekbedding zelf kon veel nederzettingmateriaal worden verzameld (Olthof & De Ridder, in voorbereiding).

Gemeente Vlaardingen, Vlaardings Archeologisch Kantoor (VLAK), T. de Ridder

Vlaardingen * Vlijt | Vanwege geplande nieuwbouw is in het najaar van 2002 op deze locatie archeologisch en bouwhistorisch onderzoek verricht (afb. 73). De locatie is gelegen aan de westzijde van de Hoogstraat, van oorsprong een dijk die kort na 1164 is aangelegd. Het onderzoek richtte zich op de documentatie van drie 17de-eeuwse dijkhuisjes, de dijk en de bebouwing ten westen ervan. De voorkamer van de 17de-eeuwse dijkhuisjes bevond zich op de dijk, terwijl de achterkamer een verdieping lager lag. In de achterkamers bevonden zich inpandige toiletten die door middel van ondergrondse kleine stenen kokers loosden op de Joksloot die achter de dijk langs liep. In de Joksloot bevond zich zeer veel materiaal uit het begin van de 18de eeuw. Hiervan is een representatieve steekproef meegenomen. De onderkant van de dijk kon bij het archeologisch onderzoek niet bereikt worden. Door middel van booronderzoek, verricht door P. Heinsbroek van de AWN-afdeling Helinium, kon de onderkant van de dijk worden vastgesteld (Heinsbroek 2003). Die bevond zich op

Afb. 73. Vlaardingen * Vlijt. Kelder met trap van 17de-eeuwse dijkwoning (foto: VLAK, P. de Boer).

circa 5,5 m onder N.A.P. Dit is circa 8,5 m dieper dan de Hoogstraat, die 3 m boven N.A.P. ligt. Er werd altijd vanuit gegaan dat de dijk was aangelegd op de oeverwal van de Vlaarding. Uit het booronderzoek bleek echter dat de dijk op een humeuze kleilaag op veen ligt. Ook ten westen van de dijk bevond zich onder de opgebrachte 17de-eeuwse lagen een humeuze, kleiige laag die overging in een veenpakket. Dit wijst op een van origine drassige ondergrond. Opvallend is dan ook dat dit deel van het dijktracé in oude schriftelijke bronnen 'Het Zwarte Veld' werd genoemd, wat waarschijnlijk een verwijzing is naar de drassige (en daarmee zwartige) grond. Ten westen van de dijk werden de funderingen van 18de-eeuwse en latere bouwsels aangetroffen (Torremans & De Ridder, in voorbereiding).

Gemeente Vlaardingen, Vlaardings Archeologisch Kantoor (VLAK), T. de Ridder

Voorschoten * Kniplaan | Bij graafwerkzaamheden in de tuin van een particulier woonhuis zijn bakstenen kogels verzameld, die hun weg hebben gevonden naar verschillende personen. De kogels hebben een diameter van circa 8 cm en zouden kunnen stammen uit de tijd rond het beleg van Leiden (1574). Het is bekend dat het dorpscentrum van Voorschoten gedurende het beleg voorzien was van schanswerken. Of er sprake is geweest van militaire aanwezigheid bij de Kniplaan, is nog niet onderzocht.

AWN-afdeling Rijnstreek, D. van der Kooij & S. Nieuwland

Voorschoten * Schoolstraat 59 / Bakkersteeg | Achter het pand op de hoek van de Schoolstraat en de Bakkersteeg, gelegen westelijk van het 17de-eeuwse 'Ambachts- en baljuwhuis', werd een bouwput gegraven voor nieuwbouw. Een sleuf naast een kleine, te slopen gemetselde kelder in de zuidwesthoek leverde een profiel op van 30-50 cm verstoorte grond, daaronder circa 1 m zwarte grond met wat aardewerkscherven en vervolgens een duidelijk afgescheiden bruine zandlaag. De ondergrond van het terrein was ernstig verstoord. Wel bleek dat de zwarte grondlaag aan de zuidzijde bij de kelder het hoogst lag en geconstateerd werd dat in de richting van de Bakkersteeg de zwarte laag naar beneden afliep. Gezien de geologische situatie lijkt dit merkwaardig, aangezien de strandwalrug in noordwaardse richting naar de dorpskerk oploopt (de dorpskerk is het hoogste punt). Het vroegste vondstmateriaal was ditmaal een tweetal laatmiddeleeuwse scherven (14de-15de eeuw). Omdat het niveau van overgang naar de schone strandwal niet aangesneden werd, bleven vondsten uit vroegere perioden uit; vergelijk de melding van hetzelfde perceel uit 2001 (Van der Kooij & Sprey 2002, 11-12).

AWN-afdeling Rijnstreek, D. van der Kooij & P. van Grinsven

Zevenhuizen * Nessepolder | In maart 2002 heeft de heer J. de Bruin (Rotterdam) bij het BOOR de vondst van vroegmiddeleeuws aardewerk gemeld. Het aardewerk, waaronder scherven van kogelpotaardewerk en scherven met radstempelversiering (zogenoemde Badorf-materiaal), is afkomstig van drie aardewerkconcentraties. Ze zijn gevonden bij de aanleg van sloten en waterplassen in de Nessepolder in het kader van de ontwikkeling van een recreatieterrein. Nader verkennend onderzoek naar de ligging en omvang van de vindplaats zal plaatsvinden.

Bureau Oudheidkundig Onderzoek van Gemeentewerken Rotterdam, A.J. Guiran